

3. Євграфова А. Українська фразеологія в аспекті національної ментальності. *Вісник Львівського університету. Серія філолог.* Випуск 34. Частина II. 2004. С. 359–365.
4. Камышанченко Е.А. Сопоставительный анализ пословиц и поговорок английского и немецкого языков, репрезентирующих концепт «ДЕНЬГИ». *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2012. № 1 (12). С. 78–80.
5. Корнева Л. Гроші у фразеологізмах: номінації та репрезентовані цінності. *Філологічні науки.* 2015. № 2. С. 86–92.
6. Крайчинська Г.В. Етнокультурні маркери в українській нумізматичній фразеології з компонентом – загальною назвою «гроші». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2011. Вип. 19. С. 266–271.
7. Малиновська Г. Концепт «гроші» в українській мовній картині світу. *Українська мова.* 2010. № 4. С. 75–84.
8. Федянина Л.И. Способы объективации концепта Geld в немецкой языковой картине мира : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Кемерово, 2005. 193 с.

Н. Г. Махонина, А. А. Шарко. Национально-культурная специфика немецких и украинских фразеологизмов тематической группы «Экономические отношения»

Аннотація. Стаття, розглядаючи вербалізацію представлень о деньгах и экономических отношениях, а также раскрывающая национально-культурные особенности украинских и немецких фразеологизмов соответствующей тематической группы, относится к области лингвострановедческих и лингвокультурологических исследований.

Ключевые слова: лингвострановедение, лингвокультурологические исследования, фразеологизм, лингвокультурный концепт, паремнологическая картина мира, тематическая группа.

N. Makhonina, A. Sharko. National-cultural features of German and Ukrainian phraseological units from the thematic group “Economic Relations”

Summary. This article belongs to the area of country studies through language and cultural linguistics. It deals with the verbalization of idea of law and legal relations in German and Ukrainian languages, reveals national and cultural peculiarities of the Ukrainian and German idioms of the thematic group “Economic Relations”.

Key words: country studies through language, cultural linguistics researches, idiom, linguocultural concept, paremiological vision of the world, thematic group.

УДК 82.091+173

Р. В. Мельников

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української літератури та журналістики
імені професора Леоніда Ушкалова
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

О. О. Румянцева-Ляхтіна

аспірантка кафедри української літератури та журналістики
імені професора Леоніда Ушкалова
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

ТРАДИЦІЇ ПАТРІАРХАЛЬНОЇ ТА НУКЛЕАРНОЇ РОДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СІМЕЙНОМУ РОМАНІ: ПОШУКИ ГАРМОНІЇ

Анотація. У статті проаналізовано традиції української патріархальної та нуклеарної родини у сімейному романі. Для дослідження використовується антропологічний підхід, що дає можливість розкрити сутність родинних взаємин між героями сімейних романів в українській літературі, простежити розвиток сім'ї в кількох поколіннях, охарактеризувати типи родини, конфлікти під час формування й розвитку сім'ї і, нарешті, зробити висновок про репрезентативність суспільства через членів родини.

Ключові слова: патріархальна сім'я, нуклеарна сім'я, антропологічний підхід, сімейний роман, сага, роман виховання.

Не одне покоління філософів, розмірковуючи про сутність новітнього часу, в той чи інший спосіб потрактовували як одну з чільних його рис – втрату ґрунту. І йдеться не так про перехід на передусім міський спосіб існування, як повсякчасну втрату людиною цілої системи комунікаційних зв'язків, що базувалася на її приналежності до родини, роду, громади, певного клану тощо. Якщо говорити категоріями нещодавньої епохи – те, на чому поставав феодалізм, у капіталістичну добу мало вигляд певного атавізму й руйнувалося під тиском новітніх економічних відносин. Що ж до «соціалістичної» спільноти, то курс на повну денационалізацію, чи то пак інтернаціоналізацію, ініціював подібні ж процеси, катастрофічно їх поглиблюючи. І тому цілком закономірно, що досить проблематично якомусь середньостатистичному мешканцеві мегаполісів нашої країни відтворити не те, що генеалогічне дерево, а скласти фотоальбом із парсунок близьких родичів. Та сімейні традиції завжди відбиваються в літературі, бо найповніше людина розкривається лише в родинному колі. Мабуть, тому зараз і спостерігається посилений інтерес реципієнта-читача до жанру сімейного роману. Зрештою, родинні взаємини – плідна тема для літературного твору, тож і не дивно, що в українській літературі принаймні останніх двох століть їй приділено чимало уваги. Як зауважує О. Коцарев, автор сімейного роману «Люди в гніздах»: «Бодай пунктирно поглянувши на історію української літератури, ми знайдемо в ній характерні й ефектні образи родинного життя. У них відбиті різні розуміння концепції родини, різні етапи її розвитку, зрештою, різні емоційні «начинки» – від щасливої ідилії до постійного відчуття кризи» [6].

Мета статті – визначити специфіку зображення традицій української родини в літературі, а саме в українському сімейному романі, здійснити спробу розглянути традиції патріархальної та нуклеарної родини в літературі з точки зору антропологічного підходу від зародження жанру до сучасних його модифікацій.

Задля розв'язання поставлених завдань використовуємо антропологічний підхід. Дослідниця сімейної хроніки Н. Порохняк вважає, що цей метод у літературознавстві дає змогу ширше розкрити сутність взаємин у сім'ї, простежити розвиток роду в кількох поколіннях, охарактеризувати типи конфліктів у розвитку родини і, зрештою, дійти висновку про репрезентацію суспільства через членів сім'ї [7, с. 148]. У своїх розвідках дослідниця зазначає, що родинні спогади й перекази зберігають пам'ять роду, формують морально-етичні цінності. Одним із перших у європейському літературознавстві антропологічний підхід використав В. Ізер. Він розвинув теорію генеративної антропології Е. Ганса, але, на противагу старій дихотомії вигаданого та реального, запропонував тріадичну концепцію фіктивного, уявного та реального, де «фіктивне є свідомою спробою втілити уявне в дію та направити її у спеціальне русло, щоб вплинути на щось чи на уявлення про щось» [7, с. 149].

Дослідниця сімейного фольклору І. Разумова підкреслює, що масовий фольклорний матеріал, який репрезентує сімейно-родинні групи різного статево-вікового покоління етнічного, кількісного складу, етнолокальної, конфесійної, соціо професійної приналежності, дає підставу для виявлення універсального, сімейно-унікального та специфічного (щодо соціального, регіонального, етнічного, професійного) в культурі сучасної сім'ї [8].

Сім'я в аспекті досліджуваної теми трактується як колективний носій традиції (folk), що створює власне культурне середовище. Проте визначальним фактором у встановленні сімейного та розширеного родинного кола визнається точка зору носіїв традиції («внутрішня») [8].

Сімейні цінності, на думку О. Коцарева, у новій українській літературі репрезентує І. Котляревський у соціально-побутовій драмі «Наталка Полтавка»: «...якщо вчитатися, придивитися чи дослухатися, у «Наталці Полтавці» помічаємо своєрідну сімейну ідилію, як її розумів Котляревський і його коло. По-перше, молоді герої п'єси борються не просто за щастя, а саме за подружнє щастя й за розуміння родини як спільноти осіб, що кохають одне одного, а не як вигідної оборудки» [6].

Та сучасне уявлення про ідеалізовану, традиційну, домодерну родину в Україні – це міф, що, на думку соціологині О. Стрельник, спирається на три тези. По-перше, це моногамний довічний шлюб. Люди справді укладали довічні шлюби, які, як правило, не розпадалися, але зовсім не через те, що палко кохали одне одного, а тому що не було законодавчих (та інших) передумов для розлучення. Загалом поширена ідея, що основою шлюбу є романтичне кохання, властива тільки для сучасних спільнот. Апологети традиційних цінностей не говорять про те, що кохання як основи для укладання шлюбу в минулому не існувало. Шлюби укладалися як господарські, дипломатичні, політичні союзи, де місця кохання не було.

По-друге, висока народжуваність та багатодітність. Багато дітей народжувалося, бо не було засобів для уникнення вагітності, існували суворі заборони релігійного порядку, також була висока дитяча смертність. Отже, багатодітність та народження дітей загалом не було свідомим «життєвим проєктом», як це можемо спостерігати зараз.

По-третє, особлива позиція жінки-матері та дитини. Це так само входить у міфологему «ідеальної української родини». Ні те, ні інше не мало місця в реальності. Жінка була переобтяжена домашніми справами, і в неї не було часу дбати про дітей у сучасному розумінні цього слова. У патріархальній родині особлива позиція дітей була неможлива, адже вона ієрархізована, і в дітей було менше всього прав. Образ «люблячої матері», яка віднаходить своє щастя в турботі про дітей, також є відносно сучасним. Історики стверджують, що він з'явився у XVIII столітті, саме тоді серед вищих прошарків суспільства починає популяризуватися ідея, що мама дбає про дитину та її емоційний стан [11].

Досліджуючи розвиток жанру сімейного роману в українській літературі, ми розглянули епічні жанри основоположника української прози Г. Квітки-Основ'яненка. Сутність патріархальної родини письменник передає передусім у повісті «Маруся». У центрі уваги – історія родини Наума Дрота, який разом із жінкою довгі роки молився про дитину. Довгоочікувана дочка Маруся зросла в любові та слухняності батькам і Богу. У цій патріархальній селянській родині дружина з дочкою повинні коритися волі батька. Маруся палко кохає Василя, але не сміє піти проти батькової волі, а він забороняє їй виходити заміж за парубка. І його слово в патріархальній родині – закон.

Російськомовний роман Г. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський», на нашу думку, – перший сімейний роман в українській літературі. У ньому автор описує побут і звичаї українського дворянства першої половини XIX століття на прикладі життя родини Трушка Халявського. Він виростав у патріархальній дворянській родині, де існував домінуючий принцип стосунків у шлюбі. Голова родини батько, а мати й діти підпорядковані його волі. Мирон Халявський нібито вболівав за те, щоб його сини були освіченими, але він, нащадок пічника, що волею долі здобув дворянський титул, не міг і не хотів контролювати процес освіти й навчання, бо не розумів його значення й суті. У сатирично-іронічній манері письменник викриває причини розпаду дворянського роду: несправедливе отримання дворянського титулу, нецтво, ненажерливість, жорстокість, – усе це призводить до деградації особистостей і занепаду патріархальної родини: Трушко Халявський разом зі своїми братами знищує батьківське обійстя.

На нашу думку, Г. Квітка-Основ'яненко в цьому творі зображує руйнування патріархальної родини крізь призму занепаду духовно-моральних якостей кількох поколінь дворян Халявських та розкриває перспективу для зародження нової структури родини, де панівними стають цінності сім'ї нуклеарної. І саме ще й тому сімейний роман «Пан Халявський» посідає особливе місце в історії жанру.

Нуклеарна сім'я є найбільш поширеним типом сім'ї у сучасному індустріальному суспільстві. Вона складається із дружини, чоловіка та їхніх дітей. Протягом життя індивід, як правило, буває членом двох нуклеарних сімей: спершу сім'ї своїх батьків, а після одруження – сім'ї, яка складається з нього, його дружини та їхніх дітей [10].

Українська література середини й кінця XIX століття відображає соціальні процеси свого часу, з усіма нюансами й суперечностями. У той час відбувається переформатування сільських громад, стрімкий розвиток промисловості й урбанізації, прискорення науково-технічного прогресу. Звісно, зміни не оминули і сімейних цінностей. На кризу патріархальної родини неодноразово звертали увагу тодішні українські письменники-реалісти.

Першим, безумовно, руйнування патріархальної родини відображає І. Нечуй-Левицький у сімейній повісті-хроніці «Кайдашева сім'я». Велика патріархальна родина занепадала. Як свідчать соціологи, наприкінці XIX століття українські сім'ї, зокрема і сільські, були вже здебільшого «нуклеарні», тобто склалися тільки з батьків і їхніх неодружених дітей [6].

Що стосується сімейного роману «Люборацькі», жанр якого сам автор визначає як сімейну хроніку, то в ньому теж простежується руйнація патріархальних родинних цінностей на національному ґрунті. Отець Гервасій, батько родини, – гарний господар, турботливий батько та люблячий чоловік. Але інертність і лінощі священника призводять до того, що він не переймається їхнім вихованням у дусі традицій рідного народу. «Отець Гервасій нічого так не боявся, як (Б)ожої кари за недолю дітей, і неба їм прихилив би, та був тяжко лінивий, то все відкладав та й відкладав» [9, с. 59]. Під цим оглядом В. Шевчук зазначає, що священник Люборацький «ініціює відхід своїх дітей від ... гармонії» життя за традиціями і звичаями предків [12, с. 25].

Виразним прикладом руйнування патріархальної родини в радянському суспільстві є сімейний роман А. Дімарова «Його сім'я». Згідно з М. Бахтіним, цей субжанр сімейного роману можна віднести до роману виховання. Літературознавець стверджував, що роман виховання передбачає динаміку: «... сам герой, його характер стає змінною величиною... Зміна самого героя набуває сюжетного значення, а у зв'язку з цим в основі переосмислюється й перебудовується весь сюжет роману» [2, с. 211].

Крізь призму зовнішнього хронотопу (перебування героїв у реальному часі та просторі) простежується хронотоп внутрішній, психологічний (спогади, монологи, сповіді). «Дезорієнтація» головних героїв роману – Якова і Ніни Горбатюків – відбувається як зіткнення невідомо кодифікованого суспільством наївно-дитячого розуміння патріархальних гендерних стереотипів [1, с. 154]. А. Дімаров згадував: «Його сім'ю» я писав зі свого товариша, з яким я працював у редакції газети. Він був калікою, обожнював свою красуню-дружину, яка вискочила за нього заміж (бо вже носила дитинку), а потім, будучи типовою міщаночкою, потрохи його зраджувала» [8, с. 6].

Романтичне кохання Якова й Ніни поступово руйнується під тиском побуту. Жіноча енергія дружини спрямована на приготування борщів та боротьбу за чистоту. Вона стає нецікавою для власного чоловіка. До того ж принижує і його, і свою гідність постійними ревностями. Істерики та сварки Ніни – трансформований протест проти покірливого існування. Ніна планувала вступати до інституту, щоб стати лікарем. Але Яків окреслив інший вектор: дружина повинна опікуватися хатніми справами й виховувати дітей. Це й призвело до руйнування особистості Ніни Горбатюк і до знищення сімейних цінностей патріархальної родини [5, с. 154]. Для Якова, який виборів право на своєчасно приготовлений обід, випраний одяг і спочатку «відігравав роль» щасливого сім'янина та успішного журналіста, ситуація дедалі ускладнювалася: він не може покинути Ніну та все частіше «зазирає в чарку».

Отже, головний герой Яків Горбатюк, слідуючи гендерним патріархальним стереотипам, що окреслювали дві ролі жінки – як матері й берегині сімейного вогнища, визначає «світле і щасливе» життя дружини, відводячи їй місце вдома. «Турбуючись» про майбутнє Ніни, чоловік деструктурує її активно-творчу натуру. Як справедливо зазначила французька дослідниця С. де Бовуар, «... війна зі сміттям, яка виникає в результаті будь-якої життєдіяльності, переростає у війну із самим життям» [2, с. 503].

Роман О. Забужко «Музей покинутих секретів» – сімейний роман нашого часу. Родинна сага письменниці, яку ніяк не асоціюють з пропагуванням сімейних цінностей, також присвячена пошукам сімейної гармонії. В основу твору покладено національне минуле, а саме історія України 40-х років ХХ ст., що пов'язана з діяльністю УПА. «Я завжди хотіла написати роман, який був би рівновеликий життю, тобто який означав би якийсь свій автономний світ, до якого запрошується читач і в якому йому хочеться жити разом з героями», – каже авторка в бесіді з кореспондентом Deutsche Welle. І в цьому ж інтерв'ю звучить ще одне авторське визначення – «сімейна сага доби неklasичної фізики» [3].

Головна героїня журналістка Дарина Гощинська, яка довго не могла визначитися з вибором в особистому житті, нарешті закохується й прагне створити з коханим Адріаном партнерську, нуклеарну сім'ю. Молодих людей об'єднують спільні інтереси: вони намагаються розгадати «секрети» минулого крізь призму подій сучасності. Активна життєва позиція Дарини приваблює Адріана не менше, ніж її жіночність. Саме таку родину можна назвати гармонійною. І ця сім'я «ґрунтується не на миттєвій пристрасті (хоч і не без цього) чи матеріальних розрахунках, а на взаємоповазі, дружбі й любові» [6].

ХХ століття знаменувалося невіданим примноженням і розростанням різних дискурсивних практик та естетичних парадигм. На думку О. Коцарева, література кінця ХХ й початку ХХІ століття аж ніяк не «сімейна», а навпаки [6]. Та в літературі ХХІ століття поєднуються різні, навіть протилежні тенденції. Тож можна пояснити, що ж примушує людей з гідним подиву завзяттям відслідковувати перебіг родинних колізій у латиноамериканських серіалах, або ж братися за перо, щоб хоча б у якийсь спосіб окреслювати систему координат свого існування. Просто природа не терпить порожнечі, а душа вимагає тягlostі, тому більшість сучасних сімейних романів на кшталт «Соло для Соломії» В. Лиса, «Солодка Даруся» М. Матіос, «Музей покинутих секретів» О. Забужко незалежно від того, традиції патріархальної чи нуклеарної родини в них зображено, ідейно спрямовані на пошуки рівноваги й гармонії у сім'ї, суспільстві та в житті людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Роман воспитания и его значение в истории реализма. Москва, 1986. 423 с.
2. Бовуар С. Второй пол./ Общ. ред. С.Г. Айвазовой, Москва : Прогресс, 1997. 832 с.
3. Вовк А. Оксана Забужко: «Завжди хотіла написати роман, який був рівновеликим життю». *Deutsche Welle*. 18.10.2010. URL: <https://p.dw.com/p/Pdo7> (дата звернення: 01.04.2021)
4. Дімаров А. Вибрані твори у 2-х томах. Київ : Дніпро, 1982. Т. 1: Його сім'я. 535 с.
5. Корещька М. Жанрово-стильові особливості роману Анатолія Дімарова «Його сім'я». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. № 15. С. 153–157.
6. Коцарев О. Родина в українській літературі: складні пошуки людей та поваги. *Verbum. Справи сімейні*. 2019, № 19. URL: <https://www.verbum.com.ua/02/2019/family-affairs/literary-search-for-family/> (дата звернення: 30.03.2021).

7. Порохняк Н. Роман – сімейна хроніка з погляду літературознавчої антропології. *Питання літературознавства*. 2010, № 79. С. 148–155.
8. Разумова И.А. Когнитивные основы семейного нарратива. URL: <https://www.ruthenia.ru/folklore/rasumova4.htm> (дата звернення: 01.04.2021)
9. Сиваченко М.Є. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі : монографія. Київ, 1962. 416 с
10. Соціологія : електронний підручник. Типи сім'ї. URL: https://pidru4niki.com/19310710/sotsiologiya/tipi_simyi (дата звернення: 30.03.2021).
11. Стрельник О. Сімейні трансформації: Чому ми не повернемось до ідеальної традиційної родини. *Womo*. URL: <https://womo.ua/suchasni-transformatsiyi-rodini-ta-batkivstva-yak-sotsiologiya-peremagaye-mifotvorchist/> (дата звернення: 30.03.2021).
12. Шевчук В. Класик «розумного битопису». / Передмова до видання: А. Свидницький. Люборацькі. Оповідання. Нариси та ст. Київ : А.С.К., 2006. С. 5–46.

Р. В. Мельников, О. А. Румянцева-Лактина. Традиции патриархальной и нуклеарной семьи в украинском семейном романе: поиски гармонии. – Статья.

Аннотація. *Статья посвящена исследованию традиций украинской патриархальной и нуклеарной семьи в семейном романе. Для исследования используется антропологический подход, что позволяет раскрыть суть семейных отношений между героями семейных романов в украинской литературе, проследить развитие семьи в нескольких поколениях, охарактеризовать типы семьи, конфликты в период становления и развития семьи и, наконец, сделать выводы относительно репрезентативности общества через ее членов.*

Ключевые слова: *патриархальная семья, нуклеарная семья, антропологический подход, семейный роман, сага, роман воспитания.*

R. Melnykov, O. Rumiantseva-Lakhtina. Traditions of the patriarchal and nuclear family in the Ukrainian family novel: the search for harmony. – Article.

Summary. *The article is devoted to the study of the traditions of the Ukrainian patriarchal and nuclear family in a family novel. An anthropological approach is used for the study, which allows us to reveal the essence of family relations between the heroes of family novels in Ukrainian literature, to trace the development of the family in several generations, to characterize the types of families, conflicts during the formation and development of the family and, finally, to draw conclusions regarding the representativeness of society through its members.*

Key words: *patriarchal family, nuclear family, anthropological approach, family novel, saga, parenting novel.*

УДК 811.112.2'373.47-25

О. С. Меньшикова

аспірантка четвертого курсу кафедри германських та східних мов

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

РОЛЬ ПАРЦЕЛЯЦІЇ ЯК ЕМОТИВНОГО МАРКЕРА РОЗМОВНОГО ДІАЛОГУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ТЕЛЕНОВЕЛ)

Анотація. *У статті розглядається роль експресивного синтаксису з фокусом на синтаксичний прийом парцеляції у формуванні моделі емотивного кінодіалогу на матеріалі оригінальних німецьких та українських теленовел. На основі практичного матеріалу розглядаються тенденції та особливості парцеляції в обох досліджуваних мовах.*

Ключові слова: *експресивний синтаксис, розмовне мовлення, парцеляція, категорія емотивності.*

Постановка проблеми. Опису розмовного мовлення присвячено безліч лінгвістичних робіт вітчизняних та іноземних авторів (В.Г. Адмоні, В.Д. Девкін, Е.В. Гулига, И. Ербен, В.А. Силин, В.А. Скалкин, Е.І. Шендельс, В. Юнг та ін.) на різних мовних рівнях, зокрема синтаксичному. Більшість лінгвістів надає увагу в своїх роботах з розмовного синтаксису не комплексному опису особливостей розмовної